

Стан і перспективи розвитку соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань в Україні

Актуальність проблеми. Згідно з даними Міжнародної організації праці, у світі щорічно фіксується близько 337 млн. нещасних випадків на виробництві та 160 млн. нових професійних захворювань, від яких помирають приблизно 2,3 млн. людей. Ураховуючи, що чисельність населення світу становить близько 6,89 млрд. осіб, щорічно кожна 14-та людина потерпає від нещасного випадку на виробництві чи професійного захворювання. Щодня на робочих місцях відбувається більш ніж 6 тис. нещасних випадків зі смертельним наслідком. За оцінками МОП, економічні втрати, пов'язані з нещасними випадками на виробництві й небезпечними умовами праці, перевищують 1,25 трлн. дол. США, що складає 4 % світового ВВП [1]. Таким чином, зростання кількості нещасних випадків на виробництві, поява нових професійних захворювань і відповідно збільшення обсягу виплат із Фонду потребує аналізу соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань і визначення перспектив його вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед вітчизняних учених, які приділяють увагу аспектам соціального страхування, варто виділити В. Стражира, С. Саєвського, А. Галімова, О. Романюка, О. Волошину, Б. Зайчука, І. Гнибіденка. Безпосередньо дослідженням стану соціального страхування від нещасних випадків та професійних захворювань в Україні присвячено праці О.Олійника, І. Бабяка, А. Дуба [2–4] та інших.

Стан і проблеми регулювання ризику нещасних випадків на виробництві й професійних захворювань було висвітлено у працях О. Олійника. На прикладі

зарубіжного досвіду запропоновано ефективні механізми профілактики та компенсації шкоди від цього ризику [2].

Діяльність Фонду соціального страхування в Україні, його баланс доходів і видатків, узагальнивши офіційні звіти Фонду соціального страхування, дослідив І. Бабяк. У роботі запропоновано заходи щодо профілактики нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань і визначено їх ефективність шляхом порівняння статистики нещасних випадків в Україні з даними США та країн Європи [3].

А. Дуб, проаналізувавши й узагальнивши стан та причини виробничого травматизму в аграрній сфері, запропонував посилити масово-роз'яснювальну роботу серед селян із питань безпечної праці й забезпечення прав і гарантій постраждалим від нещасного випадку шляхом поширення діяльності пересувних лабораторій Фонду соціального страхування від нещасних випадків у сільській місцевості. Розглянуто також можливість страхування селян від нещасних випадків на виробництві в приватних страхових компаніях [4].

Незважаючи на чітко виражену необхідність пошуку шляхів уникнення нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань і пом'якшення їх наслідків, питання вдосконалення даного виду соціального страхування недостатньо досліджено вітчизняними вченими, а реалізація пропозицій зарубіжних науковців у сучасних умовах позбавлена сенсу, тому що вони не пристосовані до реалій більшості українських підприємств.

Постановка завдання. В умовах виходу України з кризового стану та розвитку будівельної, сільськогосподарської сфери, промисловості постає необхідність забезпечення соціального захисту все більшої кількості працівників, у тому числі внаслідок нещасних випадків на виробництві і професійних захворювань. Метою даного дослідження є аналіз динаміки нещасних випадків і професійних захворювань, обґрунтування необхідності проведення профілактики нещасних випадків та розроблення механізму їх розслідування і виявлення напрямів удосконалення системи даного виду соціального страхування.

Виклад основного матеріалу. Система соціального страхування від нещасних випадків пройшла декілька етапів свого формування. Історія цього виду страхування сягає XVII–XVIII століття. В Україні початок розвитку страхування від нещасних випадків припадає на XX століття. До 2001 року відшкодування витрат, зумовлених нещасними випадками на виробництві та професійними захворюваннями, здійснювали роботодавці, як наслідок – з’явилися невиконання відшкодування потерпілому у зв’язку з нестачею коштів, зростання заборгованості й банкрутство ряду підприємств.

Розв’язанню зазначених проблем сприяло введення в дію Закону України «Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності». Прийнятий законодавчий акт поклав початок дослідженню такого виду соціального страхування у тому вигляді, в якому воно функціонує на сьогоднішній день. Діяльність цього сектора страхування організовує Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань. Основним джерелом фінансування Фонду виступають внески роботодавців, розмір яких залежить від класу професійного ризику [5]. Із 2011 року, внаслідок уведення в дію Закону України «Про збір та облік єдиного соціального внеску на загальнообов’язкове соціальне страхування», змінився механізм внесення збору до Фонду. Наразі в Україні сплачується єдиний соціальний внесок, котрий надалі розподіляється у відсотках за видами загальнообов’язкового соціального страхування. Частка єдиного внеску, що сплачується до Фонду страхування від нещасних випадків платниками, віднесеними до 1 – 27-го класу професійного ризику, є найменшою, а, починаючи з 31-го класу, її розмір є найбільшим після пенсійного внеску [6].

Головною метою соціального страхування від нещасних випадків на виробництві й професійних захворювань є забезпечення достатнього рівня доходів працівника у разі втрати ним працездатності та проведення профілактичних заходів щодо попередження страхових випадків.

Дослідження даної теми передбачає аналіз динаміки нещасних випадків і професійних захворювань на виробництві в Україні. Проаналізувавши динаміку страхових випадків, доцільно виявити фактори, які сприяють зростанню та зменшенню їх кількості (рис.1).

Протягом останніх років в Україні спостерігається тенденція до зменшення кількості нещасних випадків на виробництві, в тому числі й смертельних. Так, за 2010 рік порівняно з 2009 роком кількість травмованих осіб зменшилася на 3,9 % (з 13633 до 13109 осіб), у т.ч. чисельність травмованих смертельно знизилася на 8,1 % (з 702 до 645 осіб). Зменшення кількості нещасних випадків на виробництві спостерігається у Волинській області – на 19 % (з 339 до 275 осіб); Тернопільській області – на 20 % (зі 110 до 88 осіб); Хмельницькій області – на 20 % та м. Севастополь – на 22 %. У зазначених регіонах переважає сфера послуг, де нещасні випадки стаються досить рідко, тому їм притаманна подібна позитивна динаміка. Необхідно відмітити, що зменшення кількості нещасних випадків викликане також спадом обсягів виробництва, пов'язаним із фінансово-економічною кризою в країні та періодом виходу з неї. Іншим фактором, що сприяє зменшенню виробничого травматизму, є активна робота страхових експертів щодо перевірки стану профілактичної роботи на підприємствах України.

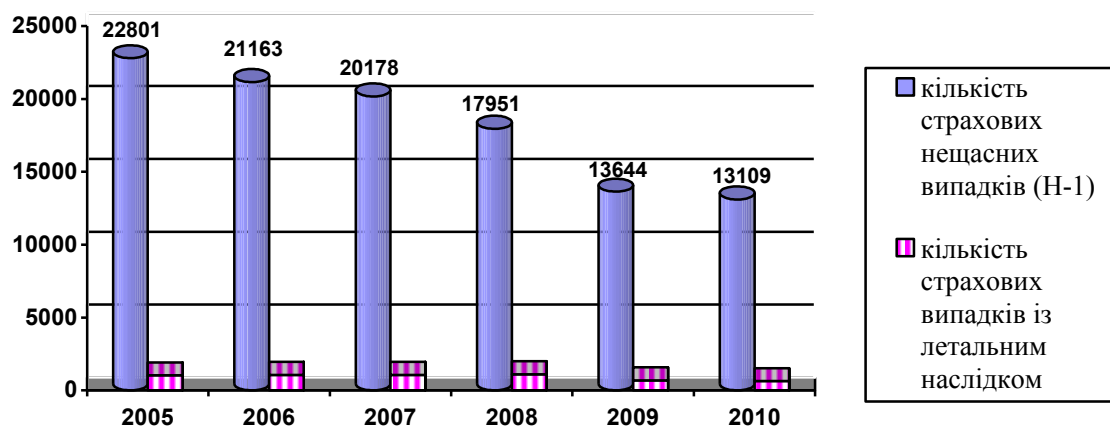

Рис.1. Динаміка зростання/зниження страхових нещасних випадків на виробництві в Україні

У той же час у деяких регіонах спостерігається збільшення виробничого травматизму у 2010 році порівняно з 2009 роком, зокрема у Полтавській області на 26 % (з 275 до 346 осіб); Черкаській області – на 10 % (з 173 до 191 особи); Харківській області – на 3 % (з 476 до 490 осіб). Найбільша кількість нещасних

випадків у 2010 році зареєстрована у Донецькій (36,2 %), Луганській (14,2 %) і Дніпропетровській (7,6 %) областях [7]. Кількість травмованих осіб у цих областях складає близько 58 % від загальної кількості по Україні. Домінуючими причинами формування несприятливих умов праці в даних регіонах залишаються недосконалі технології, використання застарілого обладнання, машин і механізмів та їх несправність, неефективність і невикористання працюючими засобів захисту, порушення правил охорони праці, режимів праці й відпочинку.

Незважаючи на те, що протягом останніх років в Україні спостерігається тенденція до зменшення кількості нещасних випадків на виробництві, збільшується сума виплачених Фондом коштів. Підтвердженням цього є той факт, що з бюджету Фонду за 2010 рік було виплачено 3,36 млрд. грн. на 313,6 тис. потерпілих (членів їх сімей), що на 428 млн. грн., або на 14,6 %, більше, ніж у минулому році. Відповідно за 2009 рік було виплачено 2931,4 млн. грн. на 317,6 тис. потерпілих, що на 96,1 млн. грн. (на 2,4 %) більше, ніж за 2008 рік. Витрати на профілактику складають лише 3,4 % загальних витрат Фонду [8]. Це свідчить про те, що система цього виду страхування побудована на принципах реагування на страхові випадки, а не на принципах запобігання їм. Разом із цим, на нашу думку, фінансування профілактики нещасних випадків є більш доцільним, ніж компенсування матеріальної та моральної шкоди застрахованим працівникам і членам їх сімей. Кожні 8 – 10 виявлених порушень на виробництві можуть попередити один нещасний випадок. За статистикою, одна травма потребує фінансування в середньому в 2 тис. грн., а з летальним наслідком – 30 тис. грн. Тож при регулярному зниженні загального травматизму на 15 % і смертельного на 7 % щорічна економія коштів Фонду становитиме близько 20 млн. грн., які доцільно використати на профілактику страхових випадків та медичне оздоровлення потерпілих [9].

Однак у вітчизняних роботодавців у ринкових умовах відсутня економічна мотивація поліпшення умов праці, що обумовлено тією обставиною, що тягар фінансування системи соціального страхування несуть усі роботодавці солідарно без урахування їхнього реального внеску в поліпшення охорони праці, що потребує вдосконалення системи соціального страхування від нещасних випадків.

Дещо інша ситуація спостерігається з динамікою професійних захворювань. Протягом 2002 – 2010 досліджуваних років динаміка чітко не визначена (рис. 2).

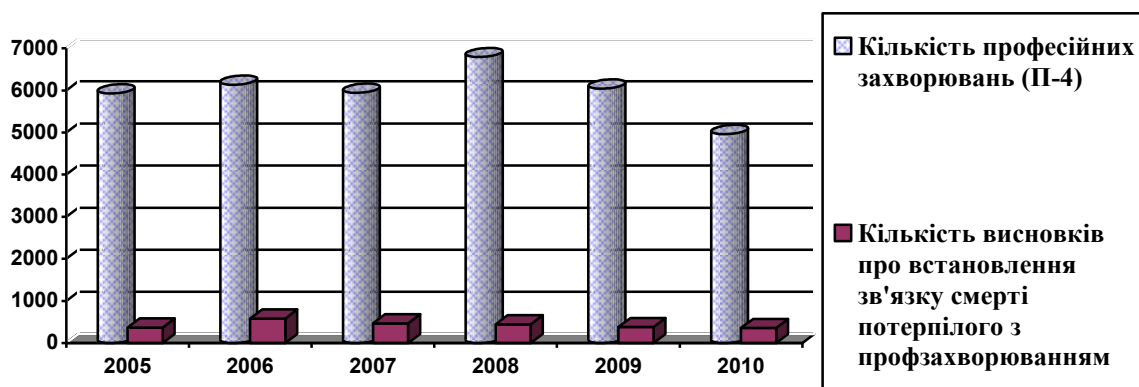

Рис. 2. Динаміка зниження/зростання професійних захворювань

Найвищого показника досягнуто у 2008 році – 6794 особи, а найбільша кількість смертельних випадків припадає на 2006 рік. У 2010 році порівняно з 2009 роком кількість випадків професійних захворювань на виробництві зменшилася на 18 % (із 6048 до 4965). Найбільша кількість професійних захворювань у 2010 році зареєстрована у Донецькій (28,8 %), Луганській (26,6 %), Дніпропетровській (19,7 %) і Львівській (10,5 %) областях. Кількість профзахворювань у цих регіонах складає близько 85,6 % від загальної їх кількості по Україні. Це пов'язано зі шкідливими умовами праці (зокрема, в шахтах, на металургійних заводах і т.д.). Зниження показника професійних захворювань у 2010 році порівняно з 2009 роком відмічається у Донецькій області – на 22 % (з 1834 до 1432); Дніпропетровській області – на 28 % (з 1365 до 977); Львівській області – на 18 % (із 630 до 519). Така динаміка свідчить про посилену увагу з боку держави до регіонів з найбільшою кількістю професійних захворювань та фінансування заходів щодо поліпшення умов праці та введення штрафних санкцій за недотримання інструкцій по охороні праці. Зростання чисельності зареєстрованих професійних захворювань у 2010 році порівняно з 2009 роком спостерігається у Вінницькій області – на 6 випадків (із 7 до 13), в Закарпатській області – 3 випадки [7]. У перелічених вище областях кількість профзахворювань найменша в країні, тому фінансування Фондом профілактичних заходів тут має найменшу величину.

Доцільно констатувати той факт, що останнім часом на багатьох підприємствах, зокрема у Луганській, Донецькій, Дніпропетровській областях, у середньому близько 40 % штатних працівників працюють в умовах, які не відповідають санітарно-гігієнічним стандартам. Частка працівників, котрі працюють у незадовільних санітарно-гігієнічних умовах, зростає, що за спадної динаміки зайнятості у виробничих видах діяльності означає погіршення умов праці штатних працівників. На сьогоднішній день зростання кількості суб'єктів малого підприємства з незначним обсягом виробництва та реалізації товарів, робіт, послуг і відповідно з невисокими прибутками, призводить до необхідності зменшення витрат за рахунок економії на організації охорони праці співробітників. Ця ж ситуація спостерігається у неформальній (підпільній) економіці [2]. Виходячи з цього, фінансування профілактичних заходів на невеликих за розміром та за об'ємами виручки підприємствах потребує контролю з боку держави. Натомість величина виплат по нещасних випадках зростає, що здебільшого є лише наслідком інфляційних процесів в Україні, а потоки грошових коштів на попередження страхових випадків складають мізерну частину і спрямовуються Фондом в основному у високорозвинені промислові регіони, без урахування того факту, що однією з найнебезпечніших галузей економіки є також сільське господарство. Доказом цього є той факт, що станом на 2009 рік у бюджеті Фонду були заплановані витрати в розмірі 195720,5 тис. грн. на профілактику нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань. Натомість виконання плану склало лише 716,3 тис. грн. (0,4 %). Видатки для створення лікувально-профілактичної бази Фонду були заплановані у розмірі 180000 тис. грн., а в результаті виконання плану склало 0 %. Але разом із цим поточні видатки виконавчої дирекції Фонду та її робочих органів склали 293282,5 тис. грн. (96,5 % від закладеної у бюджеті суми), і це найбільший відсоток виконання серед усіх запланованих видатків. Витрати на відшкодування шкоди, заподіяної працівникові внаслідок ушкодження його здоров'я або в разі його смерті склали 2980150,1 тис. грн. (86,5 % від запланованої суми) [10].

Розглянемо аналіз структури випланих коштів на відшкодування шкоди потерпілим за видами виплат у 2010 році (рис. 3). Виявлено, що найбільшу частку займає щомісячна грошова сума в разі часткової чи повної втрати працездатності потерпілого (74,27%), одноразова допомога в разі стійкої втрати професійної працездатності потерпілого (12,45%), а найменшу – виплати на поховання потерпілого (0,03%).

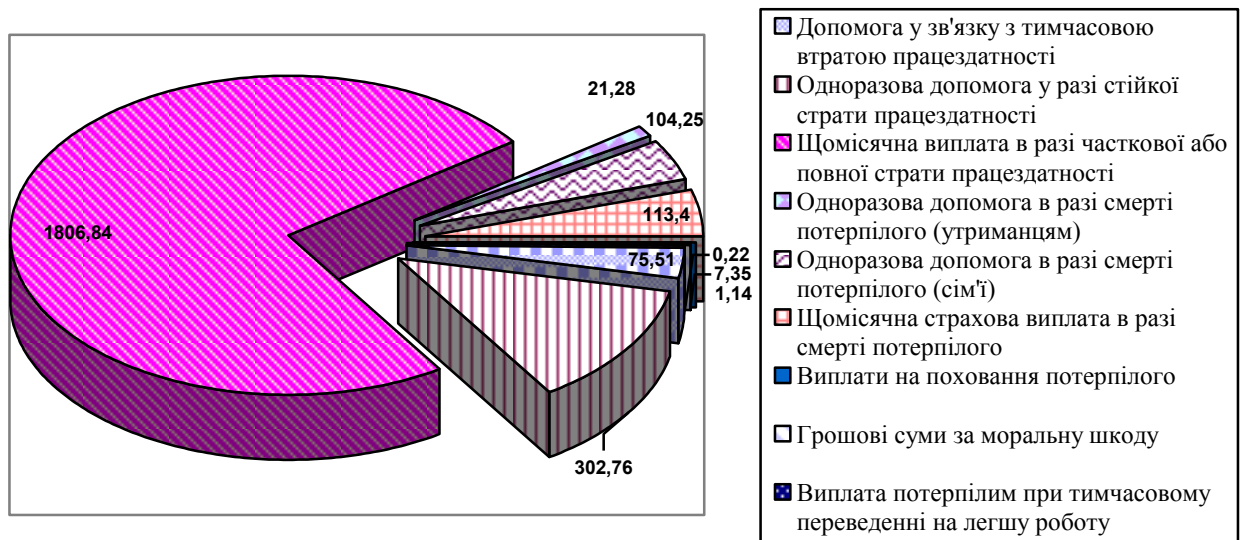

Рис. 3. Структура випланих коштів на відшкодування шкоди потерпілим за видами виплат за 2010 рік, млн. грн.

Ураховуючи тенденцію до збільшення величини виплат по нещасних випадках на виробництві та професійних захворюваннях, ми обґрунтували механізм розслідування нещасних випадків на виробництві (рис. 4). Оскільки величина й своєчасність виплат потерпілому або членам його сім'ї залежать від правильності документального оформлення нещасного випадку, розроблений механізм для поодинокого та не смертельного випадку сприятиме отриманню постраждалим належного відшкодування вчасно і в повному обсязі.

Запропонований механізм передбачає взаємодію всіх учасників розслідування нещасних випадків на виробництві, зокрема потерпілої особи, підприємства-роботодавця, лікувально-профілактичного закладу, комісії з розслідування нещасних випадків і Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, у визначені законодавством терміни прийняття тих чи інших рішень і виконання поставлених завдань.

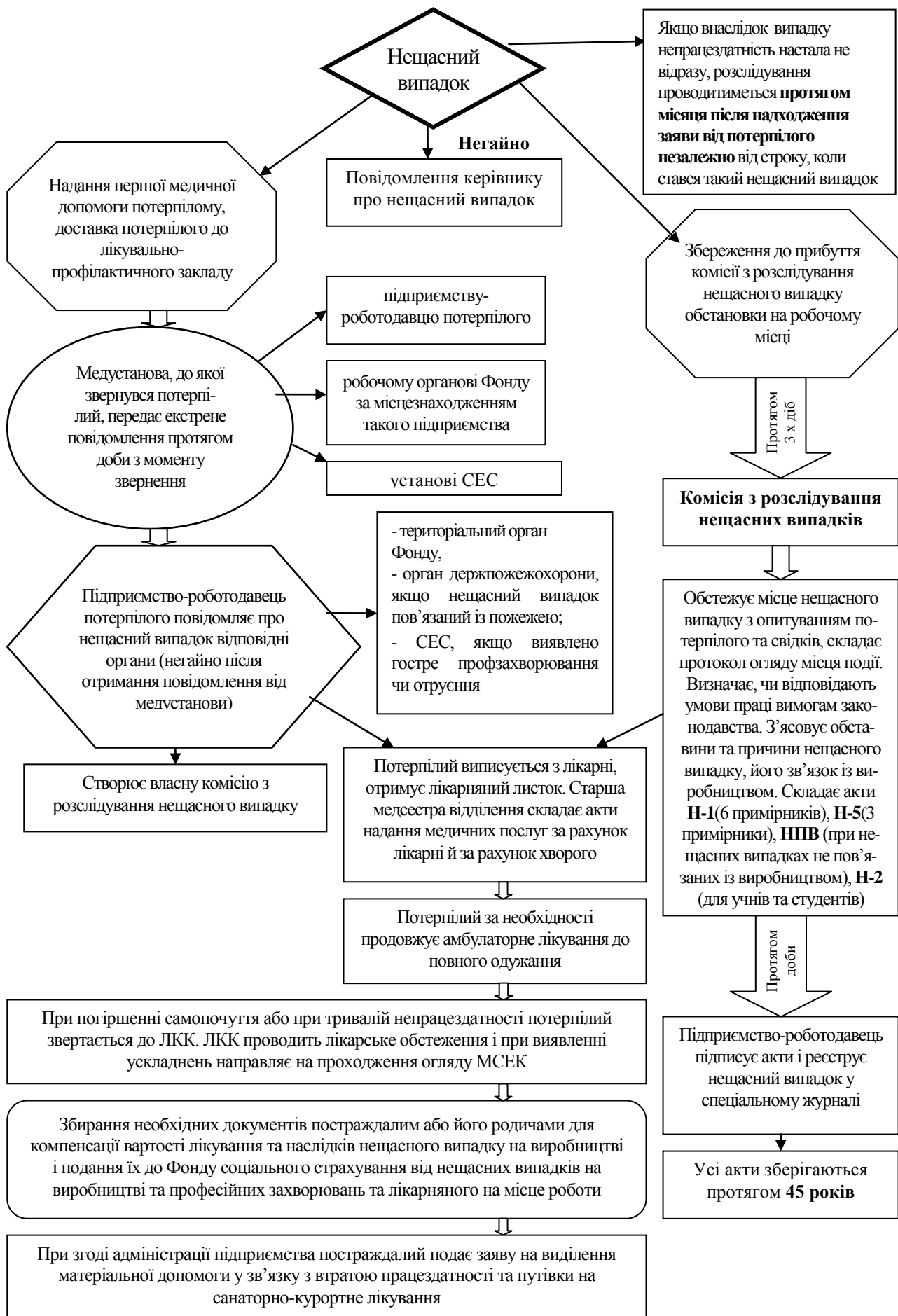

Рис. 4. Механізм розслідування нещасних випадків на виробництві

У результаті виконання зазначених на рис. 4 етапів потерпілий має право на отримання відшкодування матеріальної шкоди, для чого зобов'язаний подати до Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України такі документи:

- письмове пояснення нещасного випадку;
- довідку з медустанови про звернення потерпілого за медичною допомогою;
- копію наказу про створення на підприємстві комісії з розслідування нещасного випадку;
- акт розслідування нещасного випадку (ф. Н-5);
- акт про нещасний випадок, пов'язаний із виробництвом (ф. Н-1);
- повідомлення про наслідки нещасного випадку, що стався (ф. Н-2);
- акт надання медичних послуг за рахунок хворого і лікарні;
- висновок МСЕК (без корінця, що залишається у потерпілого);
- копію трудової книжки;
- довідку про середню заробітну плату;
- копію лікарняного листка, завірену печаткою підприємства;
- копію ідентифікаційного номера потерпілого працівника.

З урахуванням виконання пунктів та послідовності, зазначених у запропонованому механізмі, потерпілий матиме змогу уникнути проблем із виплатою відшкодування, а підприємство-роботодавець – претензій зі сторони Фонду.

Висновки. Проведений аналіз динаміки нещасних випадків та професійних захворювань свідчить про обернено пропорційну залежність між їх кількості та сумою виплачених Фондом коштів, в той час як витрати на профілактику щорічно займають менше 4 % загальних витрат. Варто відмітити позитивну тенденцію до зменшення нещасних випадків та професійних захворювань у Волинській, Тернопільській, Хмельницькій областях та негативну – в Полтавській, Черкаській, Харківській областях, що спричинено недосконаліми технологіями, використанням застарілого обладнання, порушенням техніки безпеки і найголовніше – недостатністю фінансування профілактичних заходів.

Таким чином, основними напрямками вдосконалення системи соціального страхування від нещасних випадків повинні бути:

- збільшення величини виплат на профілактику нещасних випадків;
- проведення диференціації розміру страхових внесків залежно від внеску кожного роботодавця в поліпшення охорони праці;
- перехід від реагування на страхові випадки до управління ними;
- посилення соціального діалогу між роботодавцем, державою й працівником;
- пошук інвесторів та прискорення амортизації з метою оновлення технічної бази підприємств на інноваційній основі, що полегшить і забезпечить роботу працівників.
- перерозподіл відповідальності за дотриманням умов праці між роботодавцем та професійними спілками.

Уведення в дію запропонованих заходів сприятиме зменшенню кількості нещасних випадків і професійних захворювань, підвищенню рівня охорони праці на вітчизняних підприємствах, що дозволить щорічно економити кошти Фонду, які доцільно використати на профілактику страхових випадків та медичне оздоровлення потерпілих.

Використана література:

1. Страхование от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний / ГТПДТ и Бюро МОТ для стран Восточной Европы и Центральной Азии. – М.: МОТ, 2010. – 20 с.
2. Олійник, Н. Передумови розвитку соціального діалогу щодо урегулювання ризику нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань / Н. Олійник // Україна : аспекти праці. – 2011. – №1. – С. 44 – 46.
3. Бабяк, І. В. Стан та перспективи розвитку соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання на Україні / І. В. Бабяк, А. С. Толюлюк [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://intkonf.org/>

4. Дуб, А. Р. Стан виробничого травматизму в аграрній сфері та шляхи покращення соціального захисту селян від нещасних випадків на виробництві / А. Р. Дуб // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.5. – С. 209 – 215.

5. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» із змінами і доповненнями, внесеними Законами України від 08.07.2010 № 2464-VI (2464-17) // ВВР.– 2011, № 2 – 3. – С.11 [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

6. Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» із змінами, внесеними згідно з Кодексом № 2755-VI (2755-17) від 02.12.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov>

7. Стан виробничого травматизму та підсумки роботи робочих органів виконавчої дирекції Фонду щодо профілактики нещасних випадків на виробництві за 2009 рік / Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.social.org.ua>

8. Відшкодування моральної шкоди потерпілим (членам їх сімей) за 2009 рік / Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.social.org.ua/view/1432>

9. Сторчак, С. Плата за ризик страхування промислової безпеки – чинник економічного розвитку / С. Сторчак // Дзеркало тижня. – 2004. – №5 (480) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dt.ua/2000/2241/45497/>

10. Про затвердження Звіту про страхову діяльність Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, стан охорони праці в народному господарстві, соціальний захист потерпілих на виробництві, використання страхових коштів у 2009 році та Звіту про виконання бюджету Фонду за 2009 рік: постанова Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України від 13 квітня 2010 року N 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.org.ua/pro-zatverdzhennja-zvitu-pro-strahovu-dijalnist-fondu-social-doc23847.html>

УДК 369.214(477)

Завора Таїна Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та державного управління Полтавського національного технічного університету ім. Ю. Кондратюка. **Тимченко Тетяна Іванівна**, студентка 5 курсу фінансово-економічного факультету. Полтавський національний технічний університет ім. Ю. Кондратюка. **Стан і перспективи розвитку соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань в Україні.** У статті проаналізовано динаміку нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань в Україні. Обґрунтовано необхідність проведення профілактики нещасних випадків та розроблено механізм їх розслідування. Визначено напрями вдосконалення системи соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань.

Ключові слова: нещасний випадок, професійне захворювання, профілактичні заходи, механізм розслідування нещасних випадків на виробництві.

УДК 369.214(477)

Завора Таина Николаевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, банковского дела и государственного управления Полтавского национального технического университета им. Ю. Кондратюка. **Тимченко Татьяна Ивановна**, студентка 5 курса финансово-экономического факультета. Полтавский национальный технический университет им. Ю. Кондратюка. **Состояние и перспективы развития социального страхования от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний в Украине.** В статье проанализирована динамика несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний в Украине. Обоснована необходимость проведения профилактики несчастных случаев и разработан механизм их расследования. Определены направления совершенствования системы социального страхования от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний.

Ключевые слова: несчастный случай, профессиональное заболевание, профилактические мероприятия, механизм расследования несчастных случаев на производстве.

UDK 369.214(477)

Zavora Taina Micolaiivna, candidate of economic sciences, associate professor of department of finances, banking and state administration of the Poltava national technical university in honour of Yu. Kondratyuk. **Tymchenko Tetiana Ivanivna**, 5 year student of financial and economic faculty. Poltava national technical university in honour of Yu. Kondratyuk. **The state and prospects of development of social security are from industrial accidents and professional diseases in Ukraine.** In the article is analyzed the dynamics of industrial accidents and professional diseases in Ukraine. Grounded the necessity of realization of prophylaxis of accidents and the mechanism of their investigation is worked out. Determined the directions of perfection of the system of social security from industrial accidents and professional diseases.

Keywords: industrial accident, professional disease, prophylactic measures, mechanism of investigation of industrial accidents.